

- 1 Центральний державний архів вищих органів влади та державного управління України (далі - ЦДАВО України).-Ф. 2201, оп. 1, спр. 135.-Арк. 19-21.
- 2 Там само.-Ф. 1064, оп. 2, спр. 1.-Арк. 90.
- 3 Історія Академії Наук України. 1918-1923. Документи і матеріали.-К., 1993.-С. 374.
- 4 Там само.-С. 498.
- 5 Данилюк Ю.З. Є.Д.Сташевський та його роль у дослідженні проблем історії України//Тези доповідей республіканської наукової конференції "Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля".-Дунаївці, 1993.-С. 92.
- 6 Історія Академії наук України.-С. 550.
- 7 Там само.-С. 191.
- 8 Михайло Веркалець. Не зраджу тебе, Україно// Освіта.-1994.-№25-26.-С. 15.
- 9 Віктор Прокопчук. З народних глибин.-Хмельницький, 1991.-С. 19.
- 10 Історія Академії наук України...-С. 469.
- 11 Там само.-С. 480.
- 12 Там само.-С. 481.
- 13 Там само.-С. 488.
- 14 Українська радянська енциклопедія.-Т. 4.-К., 1979.-с. 153.
- 15 Кам'янець-Подільський державний місцевий архів (далі-КПДМА).- Ф.Р.-3333, оп. 1, спр. 15.-Арк. 8; там само.-Ф.Р.-582, оп. 1, спр. 23.-Арк. 13.
- 16 Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст.-Кам.-Под.,1993.-С. 313.
- 17 Історія Академії наук України...-С. 389.
- 18 Там само.-С. 243.
- 19 Там само.-С. 244.
- 20 Там само.-Арк. 45.
- 21 Там само.-Арк. 46.
- 22 Там само.-Арк. 65.
- 23 Данилов Л. Клімат Поділля; Севастьянов О. Нарис дикої рослинності Поділля; Сіцінський Ю. Нариси з історії Поділля.-Ч. I., Вінниця, 1926.
- 24 Отамановський В. Краєзнавство на Поділлі.-Вінниця, 1926.-С. 8.
- 25 Науковий збірник "Подільська старовина". Під ред. В.А.Косаківського.-Вінниця, 1993, 28.
- 26 Репресоване краєзнавство.К.,1991.-С. 179.
- 27 Державний архів Вінницької області (далі - ДАВО).-Ф.Р.-5257, оп. 1, спр. 8.-Арк. 4.
- 28 Вінюкова В.М. Кам'янець-Подільське наукове при Українській Академії наук товариство // V Всеукраїнська конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей і повідомлень.-Київ.-Кам.-Под.-1991.-С. 666. Протягом 1926-1930 рр. на базі окружного музею діяло Шепетівське наукове при ВУАН товариство, яке в контакт з ВУАН, Всеукраїнським археологічним комітетом під керівництвом професора Гамченка С.С. та голови Товариства В.Кочубея проводило в окрузі археологічні розвідки та розкопки, видало ряд наукових праць, у т.ч. - "Записки Шепетівського наукового при Українській академії наук товариства".
- 29 Баженов Л.В. Вказ.праця.-С. 110.
- 30 Історія Академії наук України.-С. 390, 552.
- 31 Каросва Л.Р. Валентин Дмитрович Отамановський//VIII Всеукраїнська наукова конференція "Історичне краєзнавство і культура". Наукові доповіді та повідомлення.-Ч. I.-Київ-Харків, 1997.-С. 157.

ВІДБУДОВА МІСТ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ, ЗРУЙНОВАНИХ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Багато горя і руїн принесла українському народу Друга світова війна. Постраждали й міста Вінницької області, яку фашистська армія окупувала вже у липні 1941 р. Визволення почалося у грудні 1943 року, а в березні наступного всі міста Вінниччини були звільнені військами I та II Українських фронтів у результаті проведення Проскурово-Чернівецької та Умансько-Ботошанської наступальних операцій. Оборонні бої 1941 р., окупація Вінниччини, бої за звільнення міст та нальоти фашистської авіації уже після визволення принесли шкоду житловому фонду, міському господарству та промисловості. Щоб більше досягти

ступінь та розмір збитків, нанесених війною, варто порівняти довоєнний стан розвитку великих населених пунктів Вінницької області з їх становищем після звільнення.

У 1940 р. в області було два міста обласного підпорядкування: Вінниця та Могилів-Подільський і п'ять районного: Бар, Гайсин, Жмеринка, Козятин, Тульчин. Найдавнішим серед них вважається Вінниця, заснована у 1332 р.¹ та Могилів-Подільський, історія якого сягає у XIV ст. У період з XV по XIX ст. виникли інші міста.

На кінець 30-х років XX ст. це були невеликі містечка у сільськогосподарській

області, яку називали "цукровим Донбасом", і саме ця обставина визначала її спеціалізацію. До війни Вінниччина займала одне із перших місць по виробництву цукру: в експлуатації знаходилося 44 цукрових заводи². Серед них барський та гайсинський. Харчова промисловість складалася із виробництва спирту, пива, м'ясомолочних продуктів, хліба, плодоягідних консервів, кондитерських виробів. Вона розвивалася у всіх містах області. Із підприємств легкої промисловості працювали такі фабрики, як вінницька взуттєва, тульчинські: швейна, панчішна, взуттєва та могилів-подільські: швейна і трикотажна. Розвивалася місцева промисловість. У Могилеві-Подільському та Вінниці діяли чавуноливарні заводи, у Жмеринці - тютюнова фабрика. У містах працювали артілі промкооперації, майстерні індошовиву одягу, взуття. Вінниця, Жмеринка, Бар мали цегельні заводи. Фашисти перед відходом пошкодили або зруйнували частину виробничих корпусів, вивезли цінне обладнання та устаткування. Вони майже повністю демонтували Барський спиртзавод. Румунські власті пограбували могилів-подільські підприємства.

У довоєнні часи Жмеринка та Козятин мали велике залізничне господарство у зв'язку з тим, що були важливими вузлами Вінницької залізниці. Кілька днів тривали шалені бомбардування обох населених пунктів уже після вигнання із них фашистів, які намагалися знищити залізницю, щоб залишити її радянським військам не придатною для експлуатації.

Серйозно постраждали під час окупації електростанції Вінницької області. Слід наголосити, що це були зовсім нові підприємства. Якщо Вінницька та Могилів-Подільська діяли давно, то електростанцію у Козятині відкрили у 1933 р.³, у Барі - в 1936⁴, Гайсині⁵ і Тульчині - у 1937 р.⁶

Не меншої шкоди зазнали житлові будинки у містах. Взагалі, міський житловий фонд на Вінниччині найбагатшим був у столиці області: усупільнений сягав 214100 кв.м, та приватний - 105500 кв.м⁷. Найменшим - у Барі, наприклад усупільнений нараховував 12600 кв.м⁸. Перед відходом окупанти базжально нищили міста. У Могилеві-Подільському вони зруйнували всі будівлі уздовж трикілометрової набережної Дністра⁹. В обласному центрі після визволення залишилося 430 будинків пошкодженими та 1451 - зруйнованими. Житлова проблема у звільнених містах стояла дуже гостро. До того ж державні установи, які не мали своїх приміщень часто розташовувалися у житлових будинках, а це ще більше зменшувало кількість житлової площі. У Вінниці на одного мешканця вона становила менше 3 м¹⁰. Люди були змушені мешкати у підвальних приміщеннях, бараках, на дахах.

На рівень життя населення у містах завжди значною мірою впливає робота водогонів. Необхідно зазначити, що у довоєнні часи у містах не забезпечувалася потреба у питній воді, можливо, за виключенням самої Вінниці, де довжина водогону становила 43 км. Довжина могилів-подільської водогінної мережі нараховувала 15 км, барської - 7 км, жмеринської - 3,9 км¹¹. Причому третина вінницької, жмеринської, могилів-подільської була побудована ще у царські часи. Фашисти, окупавши область, були змушені у Жмеринці добудувати 1,5 км водогону. Відступаючи, вони частково зруйнували водоносні станції. До того ж у визволених містах - там, де їх зуміли швидко відремонтувати, не вистачало палива для подачі води. У Гайсині і Тульчині водогінна мережа була відсутня. Руїнація водогонів, їх застаріле устаткування, пошкоджене обладнання, енергетична бідність, іноді повна відсутність як таких привели до того, що населення було змушене із відрами ходити до колонок та криниць у кращому випадку, а то, навіть, до річок та озер за питною водою.

Велике значення у нормальному функціонуванні міст має робота міського транспорту. У кінці 30-х років міста Вінницької області, за виключенням Вінниці, його не мали. Робітники заводів і фабрик, службовці установ та працівники різних організацій ходили на роботу пішки. В обласному центрі з 1928 р. працював трамвайний парк, який нараховував 15 пасажирських вагонів¹². Фашисти зіпсували або знищили 9 із них.

Гальмом у налагодженні нормального життя, сполучення у самих містах стало руйнування мостів. Потрібно відзначити, що основну частину їх у свій час побудували із дерева. Наприклад, у Вінниці з 15 мостів 14 були дерев'яними, у Жмеринці - з 18 - 13 дерев'яних, у Могилеві-Подільському відповідно з 9 - 8, Тульчині з 8 - 7, а у Барі всі 34 мости мали дерев'яні корпуси¹³. Відступаюча Червона Армія у 1941 р. знищенням мостів після себе намагалася зупинити наступ фашистських військ. Таку ж мету переслідували окупанти у 1944 р., коли руйнували мости після своєї евакуації. Результатом таких "бойових операцій" стало повне або часткове руйнування 68 мостів у містах Вінницької області¹⁴.

Велике значення у забезпеченні потреб населення завжди мали магазини та громадське харчування. На початку 40-х років у всіх містах Вінниччини працювали магазини, де мешканці та гості міста могли купувати одяг, взуття, предмети побуту, продукти харчування. Досить високою була питома вага державної торгівлі. У Вінниці працювало 212 торгівельних точок, 120 магазинів, 14 столових. Всі вони були пограбовані, коли Червона армія залишила місто, а фашисти, взагалі, частину їх знищили. Ті, які

залишилися, окупанти утримували в запущеному стані або використовували для власних потреб, перед відходом зруйнували. Так що у місті не залишилося жодного магазину і лише 2 їдальні¹⁵.

Не менше постраждали культурно-освітні установи. Перед війною Вінниччина мала свою мережу цих закладів, найбільші із них були зосереджені у містах. У Вінниці функціонувало 26 шкіл, де навчалось 12655 учнів і працювало 544 учителі¹⁶. У Могилеві-Подільському діяли 4 середні школи, 4 семирічні¹⁷, у Жмеринці – 8 шкіл, із них 6 середні¹⁸, у Барі – 2 неповні середні і 1 середня¹⁹. Школи часто працювали у дві зміни через велику кількість учнів. Після встановлення фашистської влади у 1941 р. їхні приміщення займали військова та цивільна адміністрації, використовувались під шпиталі, у них розташовувалися військові підрозділи, господарські служби. Це повністю зруйнувало освіту.

Функціонерна система охорони здоров'я також була зруйнована фашистами. У Вінницькій області на зламі 30–40-х рр. зростала мережа лікувальних закладів, це вимагало збільшення кількості медичних фахівців. У Жмеринці тоді діяло 2 лікарні, 2 поліклініки, пункт переливання крові. У Гайсині – районна лікарня, пологовий будинок, 2 диспансери, жіноча та дитяча консультації. Тульчин мав райлікарню, дитячий санаторій, Могилів-Подільський – 4 лікарні, диспансер, водолікарню, дитячу поліклініку. У Вінниці в довоєнні часи знаходилося 12 лікарень на 1000 ліжок-місць, де працювали 327 лікарів, 750 працівників середнього медперсоналу²⁰. З приходом фашистської армії медичні заклади були переорієнтовані на військові потреби, їх використовували під шпиталі, а перед евакуацією з міст пограбували. Спалили лікарню імені Пирогова. Тільки лікувальним закладам Вінниці завдано збитків на 6 млн.крб.

Серед послуг, якими користувалися мешканці міст були і ті, що надавали підприємства зв'язку. Вінниця, наприклад, таких установ мала 9, міську телефонну станцію, радіотрансляційну мережу. Після фашистського "господарювання" частково уціліло лише 5 поштових закладів²¹.

Після визволення міст від фашистських загарбників на порядку денному зразу ж постало питання дезинфекції виробничих корпусів, приміщень, установ та організацій, житлових будинків та санітарної обробки, що певною мірою сприяло б локалізації інфекційних захворювань. На жаль, банно-пральне господарство на Вінниччині не було добре розвинутим, хоча кожне місто мало комунальні бані. У Жмеринці та Могилеві-Подільському були обладнані пральні. Пропускна здатність банно-пральних установ знаходилася на низькому

рівні, обладнання було бідним, а стан іноді антисанітарним. Таке сумне становище ускладнилося після окупації, коли необхідно було відбудувати житло, промислові підприємства у першу чергу, а до бань та пралень "руки недоходили".

На санітарний стан населених пунктів завжди впливає їх зовнішнє впорядкування: зелені насадження, бруківка та асфальтування вулиць. Міста Вінниччини у довоєнні часи мали не всі вулиці упорядкованими і, навіть, житлові масиви. В основному в порядку утримувалися центральні магістралі, а другорядні часто були ґрунтовими. Якщо Вінниця мала 567 км забрукованих вулиць, то Могилів-Подільський – 30,3 км, Жмеринка – 18 км, а Бар – 8,6 км²². Зелені насадження займали в обласному центрі 162 га, у Жмеринці – 52 га, у всіх інших містах не більше 10 га. Так що зовні міські вулиці та житлові квартали прикрашала багата українська природа, а для мешканців та міських властей було ще багато роботи. Коли прийшли загарбники, дерева вирубували на дрова, насадження, як і будинки, страждали від бомбардувань, під час бойових дій. У Жмеринці та Могилеві-Подільському їхня площа скоротилася майже удвічі.

Таким чином, міста Вінницької області, після господарювання румунських та фашистських адміністрацій, мали зруйноване житлове і комунальне господарство, знаходилися у запущеному стані і розореному вигляді. Перед мешканцями стояло важке завдання: відбудувати споруди, відремонтувати обладнання підприємств і налагодити нормальне життя у мирних містах.

Перед виконавчим комітетом Вінницької обласної Ради депутатів трудящих стояло нелегке завдання, адже йшла війна, яка вимагала багато затрат як фінансових, так і людських. Відбудова починалася у тяжких умовах. Відновлювали свою роботу державні, громадські, кооперативні організації та установи²³.

В першу чергу необхідно було відбудувати електростанції та відновити пошкоджену електромережу. Від цього залежало відновлення всього життя у містах. Завдяки зусиллям робітників та інженерів, уже у 1944 р. до ладу стали барська, тульчинська, вінницька електростанції.

Одночасно робітники заводів і фабрик відновлювали на уцілілих підприємствах роботу, відбудовували виробничі корпуси, лагодили зіпсоване обладнання та устаткування. В області збереглися 26 цукрових заводів. На них налагодили виробничі процеси. Першим закінчив відбудову на 62 дні раніше встановленого урядом терміну колектив Гайсинського цукрозаводу. З перших днів пуску виробниче завдання робітники виконували на

103 – 105%. На 56 днів раніше установленого терміну закінчив відбудову колектив Бершадського цукрозаводу. Свочасно закінчив відбудовні роботи і розпочав виробництво цукру Барський завод²⁴. Швидкими темпами відбудували Вінницький суперфосфатний завод. Серед відбудовників були переважно жінки, які швидко оволоділи спеціальністю муляра. Бригада Ковальова виконувала завдання на 110 – 115%, бригада Большакова – на 120%. Із застосуванням ручної праці було пущено в дію 6 цегельних заводів обласного управління промбудматеріалів²⁵.

25 березня 1944 р. відновило роботу Вінницьке управління підприємств місцевої промисловості, яке об'єднувало 17 працюючих райпромкомбінатів та 18, які знаходилися у стані відновлення. До того ж працювали 6 заводів обласного підпорядкування, а саме: Могилів-Подільський і Вінницький чавуноливарні заводи, Вінницький цвяховий та інші²⁶. Місцева промисловість Вінниччини за перше півріччя 1944 р. випустила продукції на 202,2 тис.крб., в основному для сільського господарства. Легка промисловість за той самий час виготовила 1800 пар взуття на суму 30,6 тис.крб.²⁷

Відбудова житлового фонду та приміщень підприємств і організацій у містах йшла повільними темпами, не вистачало коштів, робочої сили, будівельних матеріалів і транспорту. Ускладнювалася ситуація ще й тим, що затверджених генеральних планів забудови міста не мали. Держпроектміст повинен був підготувати схему генплану м.Вінниці до листопада 1944 р., але подав її на затвердження лише у січні 1949 р.²⁸ Могилів-Подільський відбудовували по планшетах генплану 1939 року, які частково збереглися. Керівництву Жмеринки і Козятина лише у 1946 р. запропонували приступити до складання проектів генерального планування. В таких умовах і відбудоване, і нове будівництво йшло стихійно²⁹. Будинки, які залишилися пошкодженими і не відбудовувалися, приходили з року в рік в аварійний стан. Будівельні організації: ОБМЧ, УБВР та УВВФ Вінницької залізниці відбудовували ті будинки, які їм було зручно відбудувати. Якість будівельних робіт знаходилася на низькому рівні. Пояснювалося це відсутністю кваліфікованої робочої сили, некондиційністю будівельних матеріалів, перебоями у роботі, часто відсутністю контролю. Наприклад, на самому великому об'єкті міста - відбудові театру у Вінниці в 1945 р. основною робочою силою були чорноробочі, які допустили брак у підготовці фундаменту, при зведенні стін. Велика кількість працездатного населення Вінниччини по мобілізації виїхала на відбудову

шахт Донбасу. В області залишилося мало кваліфікованих будівельників. Обласний будтрест МЖЦБ УРСР мав 130 чоловік. Два житлові будинки суперфосфатного заводу у Вінниці в 1949 р. зводили 35 робітників. Житлово-цивільне будівництво йшло вкрай повільно. Тим часом мешканці міст змушені були жити у бараках. Вінниця їх мала 25³⁰, Жмеринка - 4³¹.

До того ще і самі будівельні процеси не були передовими. Хоча деякий ступінь механізації на будівельних майданчиках спостерігався, тобто використовували вертикальний транспорт, механізми для приготування бетону, розчину, але не запроваджували на об'єктах поточно-швидкісні методи будівництва³².

Неблагополучною була справа у приватному будівництві. Багато забудовників не отримували ніякої допомоги від своїх підприємств, а самі не були в змозі будувати житло. За 1944-45 рр. у Вінниці на 133 відведених земляних ділянках будівництво почалося лише на 23-ох. В індивідуальному будівництві часто використовували глину, соломі як будівельний матеріал³³. Паралельно з відбудовою житлового фонду на Вінниччині відновлювали роботу лікувальні заклади. У Вінниці до вересня 1944 р. почали працювати 9 лікарень, 4 поліклініки, пологовий будинок, 13 медпунктів на підприємствах міста³⁴.

Із стану запустіння виводили освітні заклади міст, ремонтували шкільні меблі, обладнання. Учні та учителі робили це часто на суботниках та недільниках. Коли почалися заняття у школах, які можна було зразу після визволення міст відкрити, враховувалося, що багато учнів з 1941 р. перервали навчання.

Проводили свою роботу підприємства зв'язку. Пошта у Вінниці почала діяти уже в березні 1944 р. Було відновлено радіомережу. Протягом першого року після окупації відбудували 28 радіовузлів. З кінця війни вони працювали у всіх містах Вінниччини. У листопаді 1944 р. відновили свою роботу 14 будинків культури, районні клуби, 3 музеї.

До кінця 40-х років у містах тривала реконструкція міських парків та скверів.

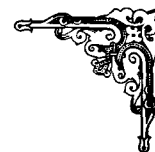
Підсумовуючи сказане вище, необхідно зазначити, що фашистська окупація у роки Великої Вітчизняної війни принесла відчутну шкоду містам Вінницької області, ліквідація якої зайняла багато років і забрала великі кошти. Але якими б героїчними не вважалися зусилля відбудовників, міста назавжди втратили своєрідні архітектурні ансамблі, які так і не були відновлені.

Валентина Дудник

- 1 Історія міст і сіл Української РСР в 26 томах. Вінницька область.-К., 1972.-С. 76.
- 2 Там само.
- 3 Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941-45 рр.): Збірник документів і матеріалів.-Одеса, 1971.-С. 276.
- 4 Історія міст і сіл УРСР...-С. 303.
- 5 Там само.-С. 120.
- 6 Центральний державний архів вищих органів влади та державного управління України (далі - ЦДАВО України).-Ф. 582, оп. 12, спр. 101.-Арк. 31.
- 7 Там само.-Арк. 81.
- 8 Там само.-Оп. 2, спр. 93.-Арк. 3.
- 9 Там само.-Оп. 12, спр. 105.-Арк. 13.
- 10 Історія міст і сіл УРСР...-С. 427.
- 11 ЦДАВО України.-Ф. 582, оп. 12, спр. 15.-Арк. 12.
- 12 Там само.-Оп. 2, спр. 93.-Арк. 3.
- 13 Там само.-Оп. 12, спр. 5.-Арк. 1.
- 14 Там само.-Спр. 105.-Арк. 6.
- 15 Там само.-Спр. 5.-Арк. 50.
- 16 Там само.
- 17 Там само.-Оп. 2, спр. 13.-Арк. 105.
- 18 Там само.
- 19 Історія міст і сіл УРСР...-К., 1972.-С. 425.
- 20 Там само.-С. 223.
- 21 Там само.-С. 1.
- 22 ЦДАВО України.-Ф. 582, оп. 2, спр. 13.-Арк. 105.
- 23 Там само.
- 24 Там само.-Оп. 12, спр. 105.-Арк. 3, 65, 41, 17.
- 25 Советская Украина в годы Великой Отечественной войны (1941-45 гг.).-К., 1985.-Т. 3.-С. 281-282.
- 26 Державний архів Вінницької області.-Ф.Р.-4948, оп. 1, спр. 10.-Арк. 28.
- 27 Великая Отечественная война 1941-45. Энциклопедия.-М., 1985.-С. 129.
- 28 Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни (1941-45 рр.)...-С. 254.
- 29 Там само.-С. 279.
- 30 Там само.-С. 255.
- 31 ЦДАВО України.-Ф. 4906, оп. 1, спр. 342.-Арк. 8.
- 32 Там само.-Спр. 298.-Арк. 50.
- 33 Там само.-Ф.582,оп.12, спр. 154.-Арк.4.
- 34 Там само.-Арк. 10.35Там само.-Ф.4906, оп.1,спр.378.-Арк.189.

ЕТНОКУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ

Незалежна Українська держава, спираючись на вікові традиції співжиття на її території представників різних етносів, дбає про вирішення національно-культурних і мовних потреб усіх етнічних спільнот. Тому одним з пріоритетних напрямків державної етнополітики на сучасному етапі є забезпечення гармонійного співіснування громадян України різних національностей. У статті 11-й Конституції України визначено, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Нині в Україні поряд з українцями проживають представники більш як 130 різних етносів, що становить понад 27 відсотків населення держави. Демократичні перетворення в Україні сприяли зростанню етнічної самосвідомості, зумовили рух національних меншин по самоорганізації та етнічної ідентифікації, визначення свого місця в суспільстві, культурного відродження, вивчення рідної мови, створення національно-культурних товариств та об'єднань. В державі діє до 270 національно-

культурних товариств, 23 з них мають всеукраїнський статус¹.

Наш рідний край - Хмельниччина, складова частина України, здавна притягував сюди людей різних національностей. Багаті чорноземи, гарні природні умови, наявність річок - добрих транспортних артерій, помірний клімат, вигідне географічне положення не давали спокою ні завойовникам, ні переселенцям, ні купцям.

В різні періоди наш край входив до складу Великої Скіфії, Київської Русі, а після татаро-монгольської навали - до складу Литви, Польщі та Російської імперії. Це наклало свій відбиток на культуру, традиції, звичаї, обряди народів, які оселялися тут з різних причин.

Тому й на тлі історичного минулого, багатого на найрізноманітніші події, нині населення нашого краю є багатонаціональним. За даними перепису 1989 року в області проживають представники 72 національностей. Серед них найчисельнішими національними групами є росіяни - майже 90 тис. чоловік, поляки - близько 40 тис., євреї - 10 тис., білоруси - 5 тис., молдавани - 2 тис., татари - близько 1 тис., вірмени та цигани - понад 500 чо-